

ADATOK A DUNA–TISZA KÖZE HONFOGLALÁS KORÁNAK EMBERTANI ARCULATÁHOZ

MARCSIK ANTÓNIA* – MOLNÁR ERIKA**

Absztrakt: Munkánkban Rösztke-Nagyszéksós 685. és Rösztke-Ladányi dűlő lelőhelyekről előkerült 10. századi temetkezések embertani anyagának bemutatása mellett megvizsgáltuk a korszakhoz tartozó, Duna–Tisza közéről ismert, kis sírszámú lelőhelyek taxonómiai összetételét.

Kulcsszavak: Rösztke-Nagyszéksós 685., Rösztke-Ladányi dűlő, antropológia, taxonómia

BEVEZETÉS

A honfoglalók első három nemzedékének csontvázai és mellékletei kezdettől fogva az ember- és régészet érdeklődésének középpontjában álltak. Mint ismeretes, az első lelet 1834-ben, a Duna–Tisza közén, Ladánybene-Benepusztán került elő. A sírból a csontvázon kívül I. Berengár király (888–924) pénzérméi is előkerültek, amelyek lehetővé tették a pontos datálást. A csontváz és a mellékletek ismertté válásával megkezdődött a magyar honfoglalás kutatása, folyamatosan több összefoglaló és kisebb tanulmány született. A kutatás elsősorban – eurázsiai eredetük ismeretében – az europid és a mongolid típusú koponyák jellegzetességeire irányult. Ebből következően a honfoglalók típusösszetételében – a domináló europid nagyraszson kívül – az europo-mongolid, illetve mongolid típusú koponyák is megfigyelhetők. Ez a típusösszetétel jellemző elsősorban a Felső-Tisza-

vidék, a Kisalföld és a Duna–Tisza köze területén megtelepedetteknek.¹ Az utóbbi területen igen jelentős az europo-mongolid csoportba tartozó turanid típus,² amely ma Közép-Ázsia török népeinél fordul elő, és a 9–10. században nyugat felé terjedt a különböző török népekkel együtt.³ A másik jelentős típus az europid nagyraszshoz tartozó pamíri, amely azonban a Duna–Tisza közén kívül az Alföld más 10. századi leletein is megfigyelhető.⁴

A tanulmány célja, hogy a rösztkei lelőhelyek (Nagyszéksós 685., Ladányi dűlő) adataival hozzájáruljon a Duna–Tisza köze honfoglalás kori népességének embertani arculata megismeréséhez. A két kis temető a Maros-torokkal szembeni 10. századi lelőhelyek között szerepel Kürti Béla munkájában,⁵ aki megemlíti, hogy ezek a lelőhelyek nagy valószínűséggel fejedelmi szállásterületekhez tartozhattak.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A Rösztke-Nagyszéksós 685. és a Rösztke-Ladányi dűlő lelőhelyeken feltárt temetkezések 1959-ben és 1961-ben

Trogmayer Ottó leletmentő ásatásainak eredményeként kerültek elő.⁶ Nagyszéksós területéről három, Ladá-

* Szegedi Tudományegyetem TTIK Embertani Tanszék, H-6726 Szeged, Közép fasor 52. antonia.marcsik@gmail.com

** Szegedi Tudományegyetem TTIK Embertani Tanszék, H-6726 Szeged, Közép fasor 52. balinte@bio.u-szeged.hu

¹ ÉRY 2014, 42–43.

² ÉRY 1994, 219.

³ LIPTÁK 1980, 276–278. Ezt a típust képviseli a ladánybenei koponya is (BARTUCZ 1938, 480).

⁴ LIPTÁK 1957, 238.

⁵ KÜRTI 1994, 165, 169.

⁶ KÜRTI 1994, 165; BENDE ET AL. 2002, 355. A lelőhelyekről előkerült temetkezések közlését ld. fentebb Varga Sándor tanulmányában.

nyi dülőről két emberi csontváz szolgáltatta a vizsgálati anyagot. A feldolgozásnál az embertanban használt klasszikus antropológiai módszereket alkalmaztuk.⁷

Mivel mindkét temetkezés kis esetszámú, a statisztikai módszerek alkalmazásától eltekin-

tettünk, és a csontvázak egyénenkénti – sírszámok szerinti – elemzését tartottuk célszerűnek. A mérhető koponyák értékeit az 1. táblázat, a hosszú csontokét és a termetet a 2. táblázat mutatja.

A CSONTVÁZAK LEÍRÁSA

RÖSZKE-NAGYSZÉKSÓS 685.

1. sír: Nő (-1.45) (*adultus*, 23–39) koponyája (*mandibulával*); obliteráció: II, fogabrázió enyhe, az agykoponya hosszú (*dolichokran*), magas (*akrokran*), a homlok közepesen széles (*metriokran*), az arckoponya hosszú (*leptoprosop*, *lepten*), a szemüreg nagy (*hypsikonch*), a *nasalis* régió szélessége közepes (*mesorrhin*), a *palatum durum* közepes (*mesostaphylin*).

Anatómiai variáció: *torus palatinus*.

Morfológiai jellegek: lambdatáji lapultság kifejezett, *apertura piriformis anthropin*, *fossa canina* kitöltött, *alveolaris prognathia* mérsékelt, homlok egyenes lefutású.

Fejlődési rendellenesség: jobb felső PM2-nél perzisztáló tejfog (*alveolusa* alapján).

Taxon: europid (meghatározhatatlan, feltehetőleg a hosszú, keskeny koponya miatt valamelyik mediterrán típus) + mongoloid jellegek (kitöltött *fossa canina*, félköríves szájpád, *linea obliqua* formája).

2. sír: Nő (-1.45) (*maturus*, 50–59) koponyája (*mandibulával*), obliteráció V, fogabrázió közepes, az agykoponya rövid (*brachykran*), magas (*hypsikran*), a homlok keskeny (*stenometop*), az arckoponya nagyon hosszú-hosszú (*hyperleptoprosop*, *lepten*), a szemüreg közepes (*mesokonch*), a *nasalis* régió széles (*chamaerrhin*), a *palatum durum* közepes (*mesostaphylin*).

Anatómiai variáció: *ossa Wormiana*.

Morfológiai jellegek: nyakszirt lekerekített (*curvoccipital*), *apertura piriformis anthropin*, *fossa canina* közepesen mély, *alveolaris prognathia* nincs, homlok egyenes lefutású.

Taxon: europid (pamiri-x).

3. sír: Nő (-1.45) (*maturus*, 45–50), koponyája (*mandibulával*), obliteráció IV, fogabrázió közepes, az agykoponya rövid (*brachykran*), közepes (*orthokran*), a homlok keskeny (*stenometop*), az arckoponya közepesen széles (*mesoprosop*, *mesen*), a szemüreg közepes (*mesokonch*), a *nasalis* régió közepes (*mesorrhin*), a *palatum durum* közepes (*mesostaphylin*).

Anatómiai variáció: *torus mandibularis*.

Morfológiai jellegek: nyakszirt lekerekített (*curvoccipital*), *sulcus prenasalis*, *fossa canina* mély, *alveolaris prognathia* mérsékelt, homlok dőlése egyenes.

Taxon: europid (pamiri-x) + mongoloid jellegek (*sulcus prenasalis*, *torus mandibularis*).

Fejlődési rendellenesség: *palatum durumon*, a két *incisivus* között kisméretű hasadék (3–4 mm).

Patológia: alsó *incisivus*okon, *caninus*okon *linearis zománchypoplasia* (3x).

RÖSZKE-LADÁNYI DÜLŐ

1. sír: Férfi (+1.5) (*maturus*, 40–50) töredékes koponyája és jó megtartású vázcsontjai. Obliteratio IV, *facies symphysialis* V, *endocranialis*an zárt *suturák*, *ectocranialis*an a *sutura sagittalis*. Fogabrázió enyhe/közepes (ellentmondás az abrázió és a *suturák* záródása között).

Termet: 173 cm.

Anatómiai variáció: *torus palatinus*.

Taxon: europid (meghatározhatatlan típus).

Patológia: degeneratív *spondylosis* (porckorong degeneratív elváltozása-kopása) a *lumbalis* csigolyákon (enyhe fokozat), Schmorl-féle benyomatok, bal *clavicula corpusán* gyógyult törés.

2. sír: Nő (-2) (*senium*, 60-x) jó megtartású koponyája *mandibulával* és töredékes vázcsontjai, fogabrázió kifejezett, az agykoponya hosszúsága közepes (*mesokran*).

Morfológiai jellegek: nyakszirt lekerekített (*curvoccipital*), *apertura piriformis anthropin*, *fossa canina* sekély, *alveolaris prognathia* kifejezett, homlok egyenes, *sulcus preauricularis* nagyon mély és hosszú.

Taxon: europid (*gracilis mediterrán-x*).

Patológia: *osteoma* a bal *os parietale* középső részén, kb. 1,5 × 1 cm, degeneratív *spondylitis* a *lumbalis* csigolyákon (enyhe/közepes fokozatú).

⁷ Az elhalálzási életkor, illetve életkorcsoportok és a nemek meghatározása ACSÁDI–NEMESKÉRI 1970; a metrikus, morfológiai jellegek feldolgozása ALEKSZEJEV–DEBEC 1964 és MARTIN–SALLER 1957; a termet becslése SJØVOLD 1990; az anatómiai variációk FINNEGAN–MARCSIK 1979; a taxonómiai meghatározás LIPTÁK 1959 és LIPTÁK 1983; a patológiás jellegek felvétele a morfológiai elváltozásokat figyelembe véve BARNES 1994 és ORTNER 2003 munkái alapján történt.

ÖSSZEFOGLALÁS

Röszke-Nagyszéksós 685. lelőhelyről három felnőtt (*adultus*, illetve *maturus* életkorcsoportú) nő koponyája került elő. Valamennyi az europid nagyraszshoz tartozik, azonban az 1. és a 3. sírszámúnál enyhe mongoloid jellegek is felfedezhetők (kitöltött *fossa canina*, félköríves szájpád, *mandibula* formája, *sulcus prenasalis*, *torus mandibularis*). A 2. és a 3. sírszámúak közötti hasonlóság alapja a taxonómiai meghatározás eredménye (*brachykranok* – pamiri-x).

A koponyákon patológiás elváltozás nem figyelhető meg. A fogakon enyhe *zománchypoplasia* (zománchiány) észlelhető a 3. sírszámú *mandibularis* metszőfogain, szemfogain (linearis típus). Fogfejlődési rendellenesség mutatkozik az 1. számúnál: perzisztáló tejfog jobb felső PM2-nél, a 3. számúnál pedig kisméretű hasadék a szájpádon, a metszőfogak között. Ezek a rendellenességek azonban az egyének életében különösebb panaszokat nem okozhattak.

Röszke-Ladányi dűlő területéről egy férfi és egy női csontváz vizsgálata történt meg. A férfi csontváza töredékes, a nőé valamivel jobb megtartású. Mindkettő koponyája europid típusú.

Patológiás szempontból kiemelhető, hogy a csontvázakon a csigolyák közötti porckorong ko-

pásának nyoma figyelhető meg, főleg a *lumbalis* szakaszon. Ezek az elváltozások valószínűleg összefüggésben vannak idősebb életkorukkal. A férfi kulcscsontján a törés gyógyult, különösebb tengelyeltérést nem eredményezett, a női koponyán a kb. 1 cm-es kiemelkedés valószínűleg traumás hatásra keletkezett.

A Duna–Tisza közén több kisebb temető/temetőrészlet embertani anyaga ismert a 10. századból.⁸ Ezek taxonómiai összetételét a 3. táblázatban foglaltuk össze. Általában europidok (pamiri, cromagnoid), azonban nagy százalékban szerepelnek az europo-mongolidok is (turánid, urali). Feltűnő, hogy sem a röszkei anyagban, sem a kis sírszámú temetők embertani anyagában tulajdonképpen mongolid elem nem figyelhető meg. Anyagunk a pamiri, illetve a *brachykran* komponens meglétével Tömörkény, Nagykőrös, Abony kis sírszámú temetőihez illeszkedik a legjobban.

Annak ellenére, hogy mindkét röszkei temetkezés rendkívül kis esetszámú, mégis adatokat szolgáltat a Duna–Tisza köze honfoglalás korának embertani anyagához, különösen azokhoz, ahol az europid (főleg a pamiri), illetve az europo-mongolid (turánid, urali) komponens a domináló.⁹

⁸ Ld. 3. táblázat.

⁹ LIPTÁK 1983, 102, 138.

Méretszám	Röszke-Nagyszéksós 685.			Méretszám	Röszke-Ladányi dűlő	
	1. sír (nő)	2. sír (nő)	3. sír (nő)		1. sír (férfi)	2. sír (nő)
1	187	165	174	1	–	180
5	102	96	100	5	–	100
8	136	138	145	8	–	141
9	93	86	93	9	98	–
17	139	132	127	17	–	133
40	95	94	102	40	–	101
45	124	121	129	45	–	128
46	94	95	94	46	–	-
47	114	115	116	47	–	112
48	71	72	70	48	–	68
51	41	40	41	51	–	43
52	35	32	34	52	–	40
54	24	24	27	54	–	25
55	51	47	54	55	–	53
62	45	44	45	62	–	50
63	37	37	37	63	–	–
65	106	121	–	65	–	–
66	96	96	–	66	–	85
69	31	33	34	69	36	31
70	52	58	54	70	–	54
71	35	34	35	71	36	35

1. táblázat. Röszke-Nagyszéksós 685. és Röszke-Ladányi dűlő
Table 1. The sites Röszke-Nagyszéksós 685 and Röszke-Ladányi dűlő

<i>Hosszú csontok méretei/termet</i>	<i>Röszke-Ladányi dűlő sír (férfi)</i>	
<i>humerus</i>	jobb	-
	bal	338
<i>radius</i>	jobb	255
	bal	252
<i>ulna</i>	jobb	276
	bal	273
<i>femur</i>	jobb	475
	bal	480
<i>tibia</i>	jobb	382
	bal	380
<i>fibula</i>	jobb	-
	bal	-
termet	173	

2. táblázat. Hosszú csontok méretei és a termet
Table 2. Measurements of the long bones and the stature

<i>Lelőhelyek¹⁰</i>	<i>Europid</i>					<i>Europo-mongolid</i>		
	<i>mghtlan</i>	<i>cro</i>	<i>br</i>	<i>med</i>	<i>nord</i>	<i>urali</i>	<i>turanid</i>	<i>mghtlan</i>
Homokmégy-Halom				+			+	
Jánoshalma-Kisráta							+	
Ladánybene-Benepusztá							+	
Nagykőrös-Feketedűlő			+ (ar)			+		
Nyáregyháza-Pótharaszti pusztá							+	
Tápiószentmárton-Legelői dűlő							+	
Tizsakécske-Ókécske						+		
Tömörkény-Piactér			+ (p)					
Törtel-Demeter tanya							+	
Kecskemét-Városföld		+					+	
Harta-Béke Tsz					+			

3. táblázat. Taxonómiai csoportok megoszlása a Duna–Tisza közén
Table 3. Distribution of the taxonomic types in the region of the Danube and Tisza rivers

¹⁰ Homokmégy-Halom (LIPTÁK 1983, 136–138), Jánoshalma-Kisráta (LIPTÁK 1953, 285), Ladánybene-Benepusztá (LIPTÁK 1957, 213), Nagykőrös-Feketedűlő (LIPTÁK 1983, 138), Nyáregyháza-Pótharaszti pusztá (LIPTÁK 1953, 285), Tápiószentmárton-Legelői dűlő (LIPTÁK 1957, 214), Tizsakécske-Ókécske (LIPTÁK 1957, 213), Tömörkény-Piactér (LIPTÁK 1983, 138), Törtel-Demeter tanya (LIPTÁK 1957 213), Kecskemét-Városföld (MARCSIK 1974, 145), Harta-Béke Tsz (MARCSIK 1974 145), Abony (LIPTÁK 1983, 97).

IRODALOM

- ACSÁDI–NEMESKÉRI 1970: Acsádi Gy. – Nemeskéri J.: *History of Human Life Span and Mortality*. Budapest 1970.
- ALEKSZEJEV–DEBEC 1964: Алксеев, В. П. – Дебеч, Г. Ф.: *Краниометрия. Методика антропологических исследований*. Москва 1964.
- BARNES 1994: Barnes, E.: *Developmental Defect of the Axial Skeleton in Paleopathology*. Colorado 1994.
- Bartucz 1938: Bartucz L.: *A magyar ember. A magyarság antropológiája*. Budapest 1938.
- BENDE–LŐRINCZY–TÜRK 2002: Bende L. – Lőrinczy G. – Türk A.: Honfoglalás kori temetkezés Kiskundorozsma-Hosszúhát-halomról (Eine landnahmezeitliche Bestattung von Kiskundorozsma-Hosszúhát-Hügel). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 8 (2002) 351–402.
- ÉRY 1994: Éry K.: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. In: *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács L. Budapest 1994, 217–224.
- ÉRY 2014: Éry K.: A honfoglaló magyarság embertani jellemzői. *Korunk. Fórum – Kultúra – Tudomány* 2014:3 (2014) 42–45.
- FINNEGAN–MARCSIK 1979: Finnegan, M. – Marcsik, A.: A non-metric examination of the relationships between osteological remains from Hungary representing populations of avar period. *Acta Biologica* 25:1–2 (1979) 97–118.
- KÜRTI 1994: Kürti B.: Honfoglalók a Maros-torok táján. In: *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács L. Budapest 1994, 161–170.
- LIPTÁK 1953: Lipták, P.: New Hungarian skeletal remains of the 10th century from the Danube–Tisza Plain. *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici* 3 (1952) 277–287.
- LIPTÁK 1957: Lipták, P.: Awaren und Magyaren im Donau-Theiss Zwischenstromgebiet. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 8 (1957) 199–268.
- LIPTÁK 1959: Lipták, P.: The „Avar Period” Mongoloids in Hungary. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 10 (1959) 251–279.
- LIPTÁK 1980: Lipták P.: *Embertan és emberszármazástan*. Budapest 1980.
- LIPTÁK 1983: Lipták, P.: *Avars and Ancient Hungarians*. Budapest 1983.
- MARCSIK 1974: Marcsik A.: Újabb adatok a honfoglaló magyarok embertanához. *Anthropologiai Közlemények* 18 (1974) 141–148.
- MARTIN–SALLER 1957: Martin, R. – Saller, K.: *Lehrbuch der Anthropologie*. Stuttgart 1957.
- ORTNER 2003: Ortner, D. J.: *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*. Amsterdam–Tokyo 2003.
- SJØVOLD 1990: Sjøvold, T.: Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation. *Human Evolution* 5 (1990) 431–447.

DATA ON THE 10TH-CENTURY ANTHROPOLOGY OF THE REGION
BETWEEN THE DANUBE AND TISZA RIVERS

This study presents the results of the anthropological investigation of the Röske-Nagszéksós 685 and Röske-Ladányi dűlő sites, dated to the 10th century, as well as the taxonomic characters of other sites of the same period from the region between the Danube and Tisza rivers.